

ବିଷ୍ଣୁ ବିଷ୍ଣୁ

ଶ୍ରୀ ୩୩.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૨૫૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રિહ્સ-રિહ્સ

વિષય ૨૪૪૪ : ૩

ગાંધીવ જાલોઘાનમાળા (૨)

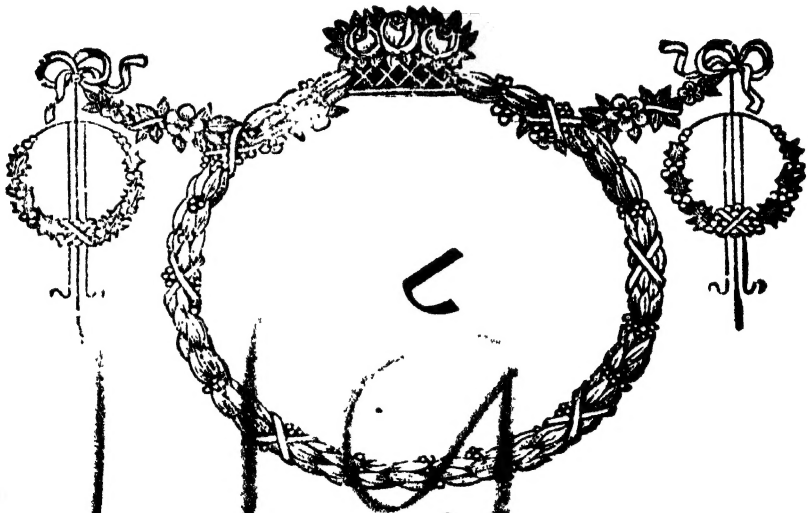
પુષ્પ:

:આઠમું

રિક્કિ-ટિક્કિ

મૂળ લખનાર

શ્રી રડિયાર્ડ કિપ્લીંગ

પ્રગટકર્તા-

ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર

૧૮૦-કેળાંપેક,

ચાર]

સુરત

[આના

પહેલી આવૃત્તિ

ગાંડી વ

મુદ્રણાલય કેળાંપીઠ
સુરતમાં છાપીને
ગાંડીવ સાહિત્ય
મંદિર તરફથી
નટવરલાલ વીમાવા-
ળાએ પ્રગટ કરી

સને ૧૯૩૦

ચોપગાંની ચતુરાઈ
પ્રાણીજીવનની સરસ
વાતો. સચિત્ર ૦-૪-૦

વિધાપીઠ ગ્રંથાલય

અમદાવાદ

ગુજરાતી ડૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

૧૫૨૨૮

૬૨૪૪૨

તો
ફા
ની
ટી
પુ
ડો

૦-૬-૦

હાથી ધમધમ ચાલે
હાથીના બુદા બુદા
પરાક્રમે સચિત્ર ૦-૨-૦

નવો અખતરો

આ વાત માટે મારે કશું કહેવાતું હોય નહિ. જગતભરમાં સાહિત્યની શ્રેષ્ઠતાની થરમોમીટર તરીકે નક્કી થયેલ નોબલ પ્રાઇઝ મેળવનાર પ્રસિદ્ધ કવિ લેખક રડિયાર્ડ કિપ્લીંગની આ કૃતિ છે. એટલું કહું, એટલે ખસ. એને ગુજરાતીમાં ઉતારવી જોઇએ એ વિષે સિક્કારશ કરવાની હોય નહિ.

પરંતુ આ ચોપડીમાં મેં એક નવો અખતરો આદર્યો છે. ગુજરાતમાં બાળકો માટેની ચોપડીઓ સારા પ્રમાણમાં પ્રગટ થવા માંડી છે. પરંતુ એ ચોપડીઓના લેખકો બધા હિન્દુ છે ને તેથી એ તમામ ચોપડીઓ હિન્દુ પાત્રોમાં લખાય છે. માંડ કોઇક એક એ ચોપડીઓમાં મુસ્લીમ પરીકથા હોય તો મુસલમાન પાત્રો નજરે પડે—અને પારસી પાત્રો તો નહિજ નજરે પડે. બાળ સાહિત્યના સાર્વત્રિક પ્રચારની દૃષ્ટિએ—તમામ કોમોમાં તેનો આદર થવો જોઇએ, એ ગણુતરીએ વિચાર કરતાં માત્ર હિન્દુ પાત્રોમાંજ લખાયેલી ચોપડી બીજી કોમોમાં તેટલીજ આદરપાત્ર થાય કે કેમ એ જરા શંકાભરી વાત લાગે છે. ‘ભીષ્મ અને યુધિષ્ઠિર’ કે ‘ગણુપતિબાપા’ કે ‘દેવકથાઓ’ જેવી ચોપડીઓ તો હિન્દુઓ શિવાય બીજા નજ વાંચે, નજ ખરીદે એ દેખીતું છે, અને મારા અનુભવની પણ વાત છે. ને એ શિવાયની બીજી ચોપડીઓ હિન્દુપાત્રો વાળી હોવા છતાં મુસ્લીમ પારસી કોમોના બિરાદરો ખરીદે છે એ ખરું, પણ એજ ચોપડીઓ તેમના પાત્રોમાં હોય, અથવા તેમના પાત્રોવાળી ચોપડીઓ પણ મળતી હોય તો એ સમગ્ર

સાહિત્ય તરફ તેમનું આકર્ષણ વિશેષ થાય, તેમનાં બાળકો એ વધારેજ હેંશ ને પ્યારથી વાંચે એમ મને ખસૂસ લાગે છે. તેથી ગાંડીવ બાલોદાનમાળામાં અવારનવાર, ગાળેગાળે એવા પ્રકારનાં પુસ્તકો પણ ગૂંથવા એવો વિચાર કર્યો છે. ને તેની શરૂઆત આ ચોપડીથી કરી છે, બાપા શુદ્ધ રાખી છે, માત્ર સંબોધનમાં અનિવાર્ય ફેરફાર માલમ પડશે અને ‘પણ’ કે ‘ય’ ને બદલે ‘બી’ નો ઉપયોગ બહોળા પ્રમાણમાં કર્યો છે એ એક જરા મહત્વનો ફેર છે. ‘બી’ નો વપરાશ વાચનમાળામાં નથી, તથા પ્રેા બળવંતરાય ઠાકોર શિવાય બીજા કોઈ લેખક બી નથી લખતા, પણ જાણીતા પારસી લેખક શ્રી નરીમાન ગોળવાળા- એ એક વાર લખેલું કે ‘અપિ’ પરથી ઉદભવેલા એ પ્રયોગ તરફ હિન્દુ લેખકોની (બોલવામાં ખોતે ખૂબ વાપરતાં છતાં) સ્થૂળ ખોટી ને અસ્થાને છે. ને વળી પ્રેા બલુકાકા જેવા પીઠ ઠાકનારા છે એની મને લિંમત છે. તેથી મેં ઝંપલાવ્યું છે.

આશા છે કે આ અખ્તરો સફળ થશે. ને જો પારસી બાળકોમાં આવું શુદ્ધ સાહિત્ય પ્રચારી શકાય તો આગળ ઉપર પારસી ને હિન્દુ (ગુજૃ) સાહિત્ય વચ્ચેની તડ જલદી સંધાઈ જાય એવી જરૂર આશા રહે.

ન. વી.

रिद्धि रिद्धि

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર

ગાંડીવ અઠવાડિક

દર શુધવારે પ્રગટ થાય છે.
તેમાં ગ્રામ્યા ગુજરાતની ખ-
બરો, નોંધો, રમુજ અને
સાહિત્યની ચર્ચા પ્રગટ થાય
છે. લવાજમ સુરતમાં રૂપિયા
ત્રણ. બહારગામ રૂ. ૪)
પરદેશ શિલિંગ દશ.

ગાંડીવ છાપખાનું

ગયા આઠ વરસની કારકીર્દિમાં
આ છાપખાનાએ શુદ્ધ અને
સ્વચ્છ છાપકામ કરવા માટે
સારી ખ્યાતિ મેળવી છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય

મંદિરના આ વિભાગમાં ગાંડીવે
પ્રકટ કરેલાં પુસ્તકો તેમજ નિર્દોષ,
રસીલી અને બોધક કૃતિઓ
મળી શકે છે. દલાણી કરવા
લાયક ચોપડીઓ માટે ત્યાંજ લખો

સરનામું ૧૮૦, કેળાંપીઠ સુરત

સુરત આવો, ત્યારે
જરૂર મુલાકાત લેશો.

રિક્કિ-ટિક્કિ હતો તો નાનકડો,
પણ એની પુંછડી ને એના
વાળ જોવા જોવા. જાણે મોટું
વણિયરજ જોઈ લેવું. એની ચાલ પણ એવી.
એનું નાક રતુમડું. આંખ પણ જરા તેવી. એની
પુંછડી પણ એવી કુલે કે જાણે મોટી પીંછી—
મોટું ખરાસ (ખરાસ). ઉંચા ઉંચા ઘાસમાં શિકાર
પકડવા એ દોડે ત્યારે રિક્કિ-ટિક્કિ-રિક્કિ-ટિક્કિ-ચક્ક
એવું મોંઢેથી બાલે, તે એવું કાલું કાલું લાગે !

રિક્કિ હતો એક નાનકડો નાળીયો-અથવા
નાળીયાનું બચ્ચું.

બાઘસાહેબ એનાં માબાપ સાથે એક મોરીમાં
રહે. એક દહાડો ખુબ વરસાદ પડ્યો. પવન તો

કહે માફં કામ. પાણી ભગ ભગ પડે. એ વેળા
ભાઈ મોરીમાંથી નીકળ્યા, ને પાણીમાં તણાયા.
પાણી જેશભેર વહે. પાણીના જેશ આગળ એનું
ગળું શું? એટલે એણે હાથ પગ અફાળ્યા,
કચાકચ અવાજ કર્યા, બધું કર્યું. પણ વળ્યું કંઈ
નહિ. છેવટે જાણે મફંમફં થઈ ગયો. ત્યારે પા-
ણીમાં એક સરોડું (ધાસનો દાંડો) તણાતું જોયું,
તેને વળગી પડ્યો. ખુબ જોરથી વળગ્યો. પછી
તો શું થયું, તે કોણ જાણે. ક્રમક્રમે એને તો
જરા ખી ભાન નહોતું.

જ્યારે આંખ ઉઘાડી ત્યારે જુએ છે તો ઝગ-
ઝગાટ તડકો પડ્યો છે. એક બાગમાંના એક
રસ્તા પર પોતે પડ્યો છે. પાસેજ પેલું સરોડું છે.
આખું શરીર ખુબ દુઃખે છે. પણ પાસેજ એક
છોકરો ને છોકરી ઉભાં છે. છોકરો કહે છે: પીલાં,
પીલાં! જો આ મુએલો નાળીયો! ચાલ, એને

ચિહ્ન ચિહ્ન

તાપણામાં નાંખી આવીએ. આ લાકડીથી ધસડીએ.

એટલામાં દૂરથી
કોઈનો અવાજ સંભ-
ળાયો: ના, ના, જ-
મસુ! એવું તે શું

તોફાન ? ચાલ, ઘરમાં આવ. શરદીમાં બહાર કેમ
ફરે છે ?

જમસેદ બોલ્યો: માંયજી, આ એક નોળીયો

અહિં પડ્યો છે. ઝા ઝા! એ તો જીવે છે.
જીઓ, હાલ્યો, હાલ્યો!

(૨)

જમસેદનાં માંયજી બોલ્યાં: લાવ, લાવ, એને
અહિં લાવ. એને શરદી થઇ ગઇ હશે. જરા
શેકાશે એટલે પાછો હાલતો ચાલતો થઇ જશે.
એને લાવીને શગડી પાસે મૂક.

જમસુને તો બેઠતું જ હતું ને! તે બાધએ
તો રિક્કિ-ટિક્કિને લાકડીથી ખસેડવા માંડ્યો.
રિક્કિનું તો આખું અંગ ઠંડીથી ઠરી ગયેલું.
ચાલેય શી રીતે? એટલે લાકડીએ ઘસડાતો ચાલ્યો.

એમ ને એમ એ ચોટલા પાસે આવ્યો. ત્યાં
તો એક મોટી ડુંડવાળા માણસે એને હાથ પર
લઇ લીધો. ઉંચો કરીને ખરાબર બેયો. ને પછી
બોલ્યો: એ કંઇ મરી નથી ગયો. જીવતો છે. શર-
દીથી દમ બંધ થઇ ગયો હશે.

રિક્કિ હિક્કિ

૧૫૨૫૮

પછી બધાં શગડી
પાસે ગયાં. શગડીથી થોડે
આધે રિક્કિને મૂક્યો.
પછી જમસેદ ઘરમાંથી

એક ચાદરનો ટુકડો ખોળી લાવ્યો. તે તપાવી
તપાવીને એણે રિક્કિના ડીલ પર લગાડવા માંડ્યો.
એટલે થોડીવારે એ નાનકડે નોળીયે આંખ ઉઘાડી

ને એક મોટું બગાસું ખાધું.

એટલે પેલા મોટા કદાવર માણસે કહ્યું: જાહે,
સાચવજે, એ જુહી ન પડે. જુઓ તો ખરા, એ
શું કરે છે ?

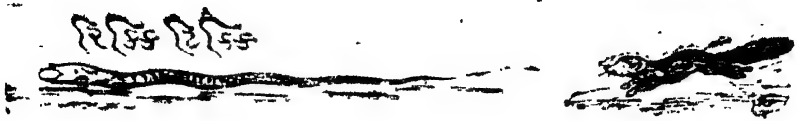
(૩)

એ કદાવર માણસ તે નસરવાનજી શેઠ. આ
બંગલામાં તેણે હવા ખાવા આવેલા. જમસેદ ને
પીણાં ને સોરાબ એનાંજ છોકરાં. તેમણેજ બધાંને
કહ્યું કે રિક્કિને ડરાવતા ના.

પણ નાનકડો નોળીયો થોડોજ જુહી જાય
એવો હતો ? તેને તો નવું નવું જાણવાજેવાની
ધણીજ હોંશ. એ તો ભારે ચંચળ. એક મિનિટ
ઠરીઠામ ન રહેવાય. એને તો બસ ઠેકડા ને કૂદકા
મારવા જોઈએ. બાન આવતાંજ એણે તો ચોરડામાં
દોડાદોડ કરવા માંડી. કખાટ નીચે શું છે તે જોઈ
આવ્યો. પેટીની પાછળની બખોલની તપાસ લીધી.

એક ખુણે થોડું સૂકું ઘાસ પડ્યું હતું તે ખાવાની
ખટખટ કરી બેઠ. પછી ફડાક દબને માર્યો ફૂદકો
તે ટેબલ ઉપર. ટેબલ પર ચકરડું ફરીને પાછો
નીચે. પછી જરા ડીલ ફૂડાવી વાળ છૂટા કર્યા.
ને પછી જે ઠંકડો માર્યો તે એક છોકરાને ખભેજ

જઘને બેઠા—બલોને, એ રિક્કિક-ટિક્કિક ચે ?

નહિ ઝાળખ, નહિ પિછાન, તોયે લોકાને
ખભે જઘને બેસે !

નસરવાનજી શેઠ કહેઃ ડરતો ના, સોલી, એ
તો તારી સાથે લાડ કરે છે. તને હેત ખતાવે છે.
કરડવાનો નથી.

પણ સોલી તો નાનકડો. એને એ ફાવે ? તે
કકળી ઉઠ્યોઃ ઝા ઝા ઝા ! એ તો મારા કાન
સુંધે છે—મારી દાઢી ચાટે છે.

પણ રિક્કિક-ટિક્કિકએ સોલીને દુઃખ ન દીધું.
તેના માથા સાથે જરા ગેલ કરી એ તો પાછો ટેબલ
પર ગયો. એને ત્યાં બેસી ટેબલના હાથા સાથે
નાક ઘસવા લાગ્યો. એને ખંજવાળ આવે ત્યારે
બિચારો બીજું કરે બી શું ?

માંયજી બોલ્યાંઃ બેઠ લ્યો. કોણ એને જંગલી
કહેશે ? કેવો ખાસ્સો ખંજવાળો છે ? અરે, આપણે

એને જતનથી જાળવીએ તો મનનો ખીલી આવે.
જુઓને, આપણે એને બચાવ્યો તેથી જાણે આભાર
માને છે ! વાહ વાહ !

શેઠ કહે: કેણુ જાણે ? બધા નોળીયા કંઈ
એવા આવતા હશે ? સોલી એની પુંછડી ન તાણે
કે એને પાંજરે ન પૂરે, તો તો એ આખો દહાડો
ઘરમાં ફૂંધાજ કરે. અરે, પણ કંઈક ખાવાનું તો
આણો. બેઘએ, એ ખાય છે ?

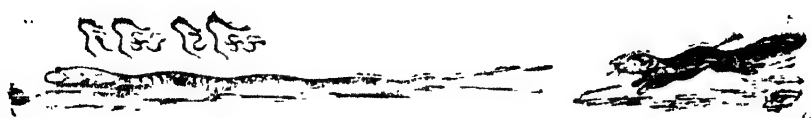
પીલાં એક રકાખીમાં થોડો ભાત લાવી. પછી
તો રિક્કિકના હરખનું પૂછવુંજ શું ? એ તો
ભાત ચપ ચપ ખાઈ ગયો. ભાત ખાઈને એ બહાર
તડકામાં જઈ બેઠો. વાળ બધા સુકવ્યા. હવે એની
તખીયત અચ્છી બનેલી દેખાતી હતી.

રિક્કિક મનમાં કહે: ઓહોહો ! આ તો બધું
નવું નવું ! ઘેર રહેતે તો કંઈ આવું બેવાજાણ-
વાનું મળતે ? ના રે ના ! આખી જીંદગીમાં જે

નહિ ને! અહિં તો બધું નવું નવું દેખાય છે.

(૪)

એ દહાડે તો રિક્કિએ ઘરમાં ફર્યાં કરીધું. એક વાર નહાવાના પાણીની કુંડીમાં ફૂદકો માર્યો. તેમાં ડૂબતોજ બચ્યો, કહેાને! ટેબલ પરના બડી-યાને ઉથલાવી શાહી ઢોળી, ને ડીલે લપેડા કર્યા. ભૈયાજીની સળગતી બીડીને તાણી ગયો, તે કચરાની ટોપડીમાં. બધું સળગતું બચ્યું. એવાં કંઈ કંઈ રિક્કિકનાં તોફાન! સાંજે નોકરોની ચોરડીમાં પેઠાં. ત્યાં દીવાબત્તી થતાં હતાં, તે બેવાનેજ ગયો હશે. પછી પથારી પર સોલી સૂતેલો, તેની સોડમાં જઈને બરાયો. બાઈને ઉંઘ તો આવેજ શાની? આખી રાત એમ ને એમ ફૂંધ્યાં કરીધું. જરાક કશે શબ્દ થયો કે રિક્કિકભાઈ ત્યાં પહોંચ્યાજ છેને! રાત્રે સૂવા જતાં પહેલાં નસરવાનજી શેઠે ને માં-યજીએ બેયું તો બાઈ સોલીના માથા આગળ

ઝગઝગતી આંખે બેઠેલા ! આંખમાં ઉંધ તો હોયજ
શાની ?

માંયજી કહે: ભાઈ, આ તો મને ઠીક નથી
લાગતું. વખતે બચ્ચાંને કરડોબરડી તો નહિ બેસે ?

શેઠ કહે: ના, ના. નહિ કરડે. એ તો ચોક્કી
કરશે, સોલીની ચોક્કી. એની ચોક્કી વળી સૌથી
સારી. સાપ બાપનો ભો તો નહિ. વખતે કદિ
ખાટલાને પાયે ચઢેબઢે—

માંયજીએ તેમને બોલતા અટકાવી દીધા ને
કહ્યું: જવ, જવ. એવું ના બોલો.

(૫)

રહવાર પડી. રિક્કિકભાઈ સોલીની ખાંધે ચઢી
ઓટલે પધાર્યા. બધાં ચાદૂધ પીવા બેઠાં ત્યારે
એણે આંટા માર્યા કીધા. એમ તો એની માએ
એને વિવેક શીખવેલો તો !

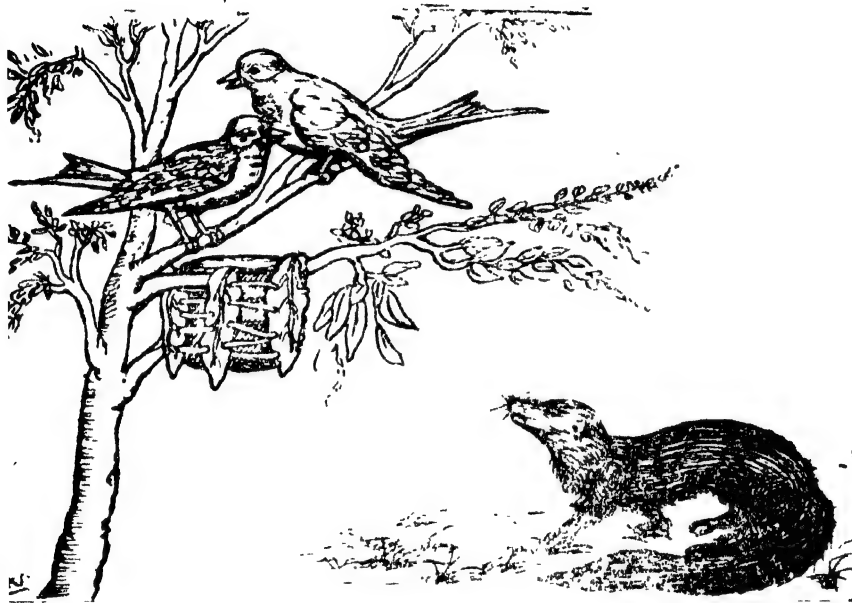
પછી ભાઈ ઉપડ્યા તે બગીચા જોવાને. બં-

ગલાની આસપાસ બગીચો. ભારે લાંબા ને પહોળો. પણ તેમાં ખરાબર તજવીજ ન મળે. ઝાડપાનની ચોકસ ગોઠવણ નહિ. ક્યાંક ગુલાબના છોડ, બીજે વળી લીંબુના ઝાડ, કોઈક સ્થળે દાડમડી તો બીજે વળી મોટું મોટું ઘાસજ ઉગેલું. કેટલાક ભાગમાં તો કાંટાજ કાંટા. નકામા વેલા પણ ઘણા, તે ગમે તેમ ઉગી નીકળેલા.

પણ રિક્કિભાઈને એ ઠીક મઝા લાગી. એને થયું: અહિં શિકાર અચ્છો મળશે. જાણે મ્હોંમાં પાણી છૂટ્યું ! એણે તો પુંછડી ફફડાવી ને જાણે નાચ કર્યો. બાગમાં દોડમદોડ કરીને વચ્ચે વચ્ચે ઉભા રહી ઘાસ સુંઘવા માંડ્યું. એટલામાં એને કાને અવાજ સંભળાયો. જાણે કોઈ દુઃખિયારાંને અવાજ ઝાડપાલામાંથી આવતો હતો. ચકલો ને ચકલી. એક ડાળી પર માળો બાંધેલો. માળાની પાસે બહારથી બેસી બંને જણાં ધીરે સાદે રડે.

રિક્કિ ટિક્કિ

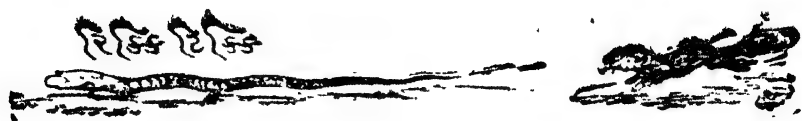
એમનો માણો પવનને ઝપાટે ડોલે ને હાલે.

રિક્કિકચ્ચે ઉંચું બેયું. ચકલો ચકલી નજરે
પડ્યાં. રડતાં બેયાં. તરત પૂછયું: કેમ, રડો છો
શાને ?

ચકલો કહે: અરે બાધ, અમારું દુઃખ તે શું

[૧૯]

કહીએ ? આ કાલેજ એક બચ્ચું માળા પરથી
નીચે પડ્યું. બચ્ચાને કંઈ ઉડતાં આવડે ? તે
નાગ આવીને ભરખી ગયો.

જાણે ખડો સમજી હોય તેમ રિક્કિએ ડાકું
ધુણાવ્યું : હુંઉંઉં ! એ તો ભારે પીડા. હું તો
પરદેશી છું, મને અહિંની શી ખબર પડે ? પણ
વારૂ, આ નાગ કહો છો તે કોણ છે ?

ત્યાં તો ચકલો ને ચકલી બંને માળામાં પેંસી
ગયા. કશો જવાબ ન દીધો. પણ જાડીના મૂળમાં
ઘાસની અંદરથી એક ‘હિરસ’ અવાજ સંભળાયો.
રિક્કિ કૂદકો મારી પાછો હઠ્યો. ધીરે ધીરે ઘા-
સની નીચેથી ડાલતું ડાલતું નાગનું માથું ની-
કળ્યું !—જખરો, કાળો ઝરીલો નાગ ! ચારેક
હાથ લાંબો હશે. જમીન પરથી શરીર ઉંચકી
તે ડાલવા લાગ્યો. જાણે પવનઝપાટે છોડ હાલ્યો !
એની ડંખીલી આંખ એણે રિક્કિ પર નાંખી.

નાગ ગમે તેવો ભોળો હોય તો યે શું, નાગ
જેવો નાગ !

(૬)

એ બાલ્યોઃ એ કોણ પૂઞ્તુ'તું ? નાગની
આજખ કોને જ્ઞેધએ ?—આ રહ્યો હું, કાળો નાગ.
ઘણા વરસો પર બ્રહ્મા ઉંઘતા'તા ત્યારે મારા વ-
ડવાએ તેમના પર છત્તર ધરેલું. ત્યારથી એણે
અમારી કૃણ પર પોતાની છાપ મારી છે. સૌ જન-
વરમાં અમે ઉંચા. જ્ઞે, ને તારા દ્વિલમાં ડર રાખ.

ધીમે ધીમે એની કૃણ પહોળી થવા લાગી, ને
તે પર રૂપાળું ચીતરામણ દેખાયું. રિક્કિને સહેજ
ખડીક લાગી. પણ સહેજજ, વધારે નહિ. ખડીએ
તે તે વળી નોળીયો કહેવાય ? જીવતો નાગ તો
રિક્કિએ કદિ ન જ્ઞેયેલો. પણ એની માએ આ-
ણેલા મુએલા નાગના ટુકડાની ઉજાણી ઘણી વાર
કરેલી. એ આછુંઆછું જાણે કે નાગને મારવો ને

રિક્કિ રિક્કિ

ખાવો એ તો નોળિયાનુંજ કામ ! એનું જીવતર
જ એ વાસ્તે. ને એ વાત નાગ બી ક્યાં નહોતો
જાણતો ? એની છાતીમાં બી જરા ગભરાટ હતોસ્તો !

રિક્કિકે પોતાનું પુંછડું ફુલાવ્યું. પછી
બોલ્યો : એ છાપખાપની વાત તો ઠીક છે. આ
વાત કરને, કે માળામાંથી પડેલા કુમળાં ખરચ્યાંને
મારી ખાવા એ કંઈ ભલાઈનું કામ છે ?

નાગ મનમાં કંઈ કંઈ વિચાર કરતો હતો.
એની નજર રિક્કિકની પાછળના ઘાસના નાનકડા
ઢગલા પર હતી. બાગમાં એક નોળીયો બી આવે,
એટલે મારા ને મારાં છેયાં છોકરાંના ભોગ મળ્યા,
એમ એ સારી પેઠે જાણે. પછી આજે કે મહિનો
રહીને. રિક્કિક બીજે જાય તો સારું, એમ એ
વિચારી રહ્યો હતો. પછી ફેણ જરા નમાવી એ
બોલ્યો : ઠીક, ચાલ, વાતો કરીએ. તું ઈંડાં નથી
ખાઈ જતો ? પછી હું કેમ ખરચ્યાં ન ખાઉં ?

એમાં શો ગુન્હો થયો?

એટલામાં ચકલો ચીચીયારી પાડી ઉઠ્યોઃ
રિક્કિ-ટિક્કિ, પાછળ બે, પાછળ ! રિક્કિ તો ઉ-
સ્તાદ હતોને ? એ ધશારો સમજી ગયો. એણે
ફડાફ ઢધ પાછળ લાંબો ફૂદકો માર્યો, ને બેયું તો
પહેલાં એ હતો ત્યાં ખરાબર એની પાછળજ, ના-
ગની વહુ નાગણ ટાંપીને ઉભેલી; તેણે હૂકસ કરીને
માથું ઉંચું કર્યું. શિકાર છટકી ગયાથી તે ભારે
ગુસ્સે થઈ ને હુસહુસ કરવા લાગી. રિક્કિ લગ-
ભગ તેની પીઠ પરજ ઠેકડો મારી પડેલો. એ
બિચારો તો નાનકડો નોખીયો ! એને શી ખબર,
કે એક ખચકું ભરી દીધું હોત, તો નાગણની
પીઠ ભાંગી જત ? તેને નાગણ બીજે ઝપેટો મારે
એવો ડર લાગ્યો. તો બી સહેજ દાંત મારી એ
નાઠો. નાગણને લોહી નીકળ્યું. તેથી એ ભારે
ખિન્ન.

ઝાડ પરના માળા તરફ ફૂંકેા મારી નાગ
ધુરકથો ને બોલ્યોઃ યાદ રાખજે, લુચ્યા ચકલા !

પણ ચકલા ચકલીનો માળો ઉચે હતો. ના-
ગથી ત્યાં પહોંચાય એવું નહોતું. એટલે એ
ધુરકથાં ફેગટ હતાં. ચકલીનો માળો પવને ઝાલ્યાં
ખાતો હતો.

રિક્કિની આંખો લાલચોળ થઇ ઉઠી. ના-
ગીયો ગુસ્સે થાય, ત્યારે એની આંખો રાતી
થવાની. પોતાની પુંછડી અને પાછલા પગો પર
એ બેઠો, ને ગુસ્સાભેર ચોમેર જંભા લાગ્યો. જાણે
કાંગાઝ* જ ન હોય ! નાગ નાગણ તો ઘાસમાં ગેબ
થઇ ગયાં. રિક્કિને કંઈ તેનો પીછો નહોતો લેવો.
એકલા એકલા કંઈ એ બંનેની સામે થવાય ? કોણ
જાણે ? એટલે એ બાઈ તો ઘરની પાસે જઈને

---

* કાંગાઝ નામનું એકું જનનવર ઓસ્ટ્રેલીયામાં થાય છે.
તેનો ઘાટ ને જીયને ખૂબ રાજનો આવે છે.

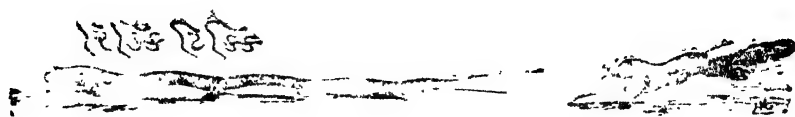
પાકા રસ્તા પર બેઠા, ને જાતજાતના મનસૂખા કરવા લાગ્યા.

(૭)

વાત તો ભારે ખરી. નાગ ને નાળીયાની લઢાઈ થાય ત્યારે નાળીયાની જીત થાય, પણ ક્યારે ? એની નજર અચૂક ને એના પગ તેજ હોય ત્યારે. નાગનો ડંખ ને નાળીયાનો ફૂંકો. જ્યારે નાગ ફુંકાડે ભારે ત્યારે એનો રોક જોઈ લેવો ! એટલે રતો સાપ નાળીયાની લઢાઈ અજબ જેવી ગણાય છે.

રિક્કિ જાણે કે હું તો ખચુકલો છું. તોયે નાગણનો પાછલો ઘા ચુકાવ્યો તેથી એનો હરખ માતો નહોતો ! નાનો નાનો તો બી કંઈક ‘છુ’ એમ એને નકકી લાગ્યું.

એટલામાં સોલી આવતો દેખાયો. એ જોઈ રિક્કિને જરા ઢાડ કરવાનું મન થયું. સોલી

એની પાસેજ આવતો હતો. સોલી નીચો વળવા
જાય છે, ત્યાં ધુળમાં કંઈ કરકરકર અવાજ સંભ-
ળાયો. એટલામાં કોઈ બોલ્યું: બેજે! એ તો ધુળે-
ટિયો સાપ છે. ધુળ જેવો ધોળો. રસ્તાપરની ધુળ-
માં એ સુઈ રહે. નાનો નાનો, પણ ઝેરી બહુજ.
એ નાનો તેથી એને કોઈ ગણે નહિ. પણ તેથીરતો
એ માણસોને બહુ હેરાન કરે.

રિક્કિની આંખ ફરી લાલ થઈ. ઠેકરે ફૂદકે
એ પેલા સાપ પાસે દોડી ગયો. નોળીયાને દોડતાં
સરસ આવડે. સાપના દુશ્મનથી નહિ તો જીવાય
બી કેમ? સાપ સાથે લડવામાં એ તો બહુ
જરૂરી, હોં!

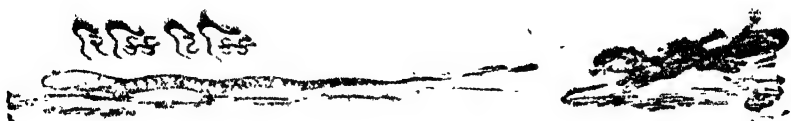
રિક્કિને ખબર નહિ કે નાગ કરતાં બી ધુળે-
ટિયો સાપ ખોટો. એ હોય નાનો, એટલે એને કુદ્દુ
પણ સહેલ. એને ફરવું પણ સહેલ. એના માથા
પર પાછળથી બચકું બરાય તો જ જીત, નહિ તો

એ આંખ કે હોઠ પર ડંખ દઈ દે. રિક્કિને એ બધું બબર નહોતું. એની આંખો રાતી ચોળ, ફક્ત બચકું ભરવાને કોઈ સારી જગા ખોળે. ધુળેટિયો સાપ સામેથી ડંખવા ગયો. ત્યાં તો રિક્કિએ કુદકો માર્યો તે પડ્યો એના ડીલ પર. નાસવા જતાં ધુળેટિયાનું માથું રિક્કિના મ્હોં સાથે ઘસાયું. ચડપ્ દબને રિક્કિએ બચકું ભર્યું. ધુળેટિયો લોહીલુહાણ !

એક મિનિટમાં બધું બની ગયું. સોલી તો કુદી ઉઠ્યો. તેણે તો ચીસ પાડી: ઓ માંયજી, ઓ માંયજી ! જુઓ આપણા નોળીયાએ સાપ માર્યો !

હેં હેં હેં ! કરતાં માંયજી ચીસ પાડતાં દોડી આવ્યાં ને નસરવાનજી શેઠ લાકડી લઈને કુદી આવ્યા. પણ તે આવે તે પહેલાં તો રિક્કિએ એક બીજું બચકું ભરી સાપને પૂરો કરેલો. પછી તેની પીઠ પર ચઢ્યો ને તેને કચડી માર્યો.

પછી તો એણે પુછડા તરફથી એને ખાવા માંડ્યો. નાળીયાને તો એ ભાવતું ભોજન. પણ થોડું ખાતાં તેને થયું, હવે બસ; વધારે ખાવાથી દોડાય નહિ ને કુદાય નહિ ને પછી તો આ બાગમાં રહેવાય પણ ક્યાંથી? આ બાગમાં તો મજબુત ને ચપળ હોય તો રહેવાય. ખાધા પછી એ તો ઘુબમાં ખુબ આળોટ્યો. નસરવાનજી શેઠ મુએલા સાપને બે ચાર ઝપેટા લગાવ્યા. રિક્કિ મનમાં હસ્યો: હવે એ શી ગડબડ? મેં સાવ નિકાલ તો કરી દીધો છે !

એટલામાં તો માંચળએ આવી રિક્કિને ઉંચકી લીધો ને છાતી સરસો લાખ્યો; દીકરા રે! તારા વિના સોલીને કોણ બચાવત ?

નસરવાનજી શેઠ બોલ્યા: ઠીક થયું. આપણને એ સારો કામ આવશે.

સોલી તો સાપને બેધ જ રહ્યો. રિક્કિને બારે

રિક્કિ ટિક્કિ

મઝા પડી. માંયજી પોતાને આટલાં લાડ કેમ લડાવે
છે એ એને ન સમજાયું. ધૂળમાં આજોટયો તેથી ?
સોલી ધૂળમાં આજોટે તો ? એવા કંઈ કંઈ વિચાર
એને આવ્યા !

(૮)

રાત્રે બધા ખાવા બેઠા. રિક્કિ બધાના ભાણાની
આસેપાસે ફર્યા કરે. સૌ એને ખાવાનું નાંખે.
અચ્છી અચ્છી વાનીઓ. એ ખાવા તો જાય, પણ
ત્યાં તો એને નાગનાગણ સાંભરે. માંયજી એને
લાડ લડાવે. સોલીની ખાંધ પર ચઢીને બી એ
ફૂદે. પણ વચ્ચે વચ્ચે એની આંખો લાલચોળ થાય
ને પાછો જાણે લઢવા નીકળ્યો હોય તેમ એ પોકારી
ઉઠે—રિક્ ટિક્ રિક્કિ ટિક્કિ, ચક્ !

પછી સોલી એને લઈને સૂવા ગયો. પો-
તાના માથા આગળ એને સૂવાડ્યો. રિક્કિ ગુપચુપ
સૂઈ રહ્યો. પણ સોલી ઉંઘ્યો કે એ બાઈ ઉઠ્યા,

—ધરમાં ચોકી કરવા. ધરમાં ફરવું. બધું બેવું.
ચોકસ રહેવું. એવો મનસૂળો કરી બાધ ફરવા ની-
કળ્યા. દિવાલની ધારેધારે ફરતાં ફરતાં અથડાયા
એક છછુંદર સાથે.

બિચારું છછુંદરું, નાનકડું જનવર. આખી
રાત કિચકિચ કરે, ને દિવાલની ધારે ફરે. ધરમાં
જવા વિચાર કરે, પણ હિંમત જ ક્યાંથી લાવે ?

ધકકો લાગતાં છછુંદર ગભરાઈને રડમસ થઈ
ગયું. તે કહે: મારતો ના ! મારતો ના ! નોળીયા
બાધ, મને ગરીબને મારતો ના.

રિક્કિકબાધ જરા તોછડાઈથી બોલ્યા: એંહ,
તને મારે ? સાપનો મારનારો વળી તારા જેવા
છુંછલા પાછળ હાથ ખરડે ?

છછુંદર જરા હસ્યું: બાધ, પણ તું સાપને
મારે, તો સાપ તને મારે ! કોણ જાણે, અંધારામાં
તું છે જાણી મને નાગ મારી ન બેસે તો સારું !

રિક્કિ કહે: ના, ના. એમ તે બને ? નાગ
તો બાગમાં રહે છે. તું ક્યાં ત્યાં જાય છે ?

મારો મશિયાઈ ભાઈ ઉંદર મને કહેતો'તો—
છછુંદર એટલું બોલી અટકી ગયું.

શું ? શું ?

ના, ના ! ચૂપ. નાગ સાંભળી જશે. ઉંદરની
સાથે તમે બી વાત કરી હશે ને ?

ના, મારે વાત નથી થઈ. ચાલ, ઝટપટ બોલ,
એ શું કહેતો હતો ? નહિ તો એક બચકું ભરીશ.

છછુંદર તો એકદમ બેસી પડો રડવા લાગ્યું.
તેની આંખમાંથી ડબડબ આંસુ પડ્યાં. હાંફતાં
હાંફતાં તે કહે: હું તો ગરીબડું પ્રાણી. માણસના
ઘરમાં પેંસવા જેટલી બી તો મારી હિંમત નહિ.
તમને શું કહું ? ન કહું એ જ ઠીક. જુઓ,
સંભળાય છે ?

રિક્કિએ કાન માંડ્યા. ઘર બધું શાંત હતું.

પણ એને કંઈક સરસર અવાજ આવતો લાગ્યો.
જાણે કંઈ પેટ ઘસડતું પ્રાણી ખસતું હોય ! અ-
વાજ સાપનું પેટ ઘસડાવાનો જ હતો.

(૯)

રિક્કિ મનમાં બોલ્યો : હં ! હં ! સમજાયું.
એ ક્યાં તો નાગ હશે કે નાગણ. નહાવાની ઓ-
રડીમાં નળવાટે પેંસે છે. ઉંદરની સાથે વાત થઈ
હોત તો ઠીક પડત.

ધીમે ધીમે એ નહાવાની ઓરડીમાં જઈ ખડો
થયો. નહાવાની ઓરડીને ચૂનો કરેલો. નીચેની
એક ઈંટમાં બાકું પાડી પાણી જવાનો નળ બે-
સાડેલો. નળ પહોળો હતો. નળ પાસે બહાર
ચાંદરણામાં નાગ ને નાગણ વાતો કરે. રિક્કિએ
ગુપચૂપ કાન માંડ્યા.

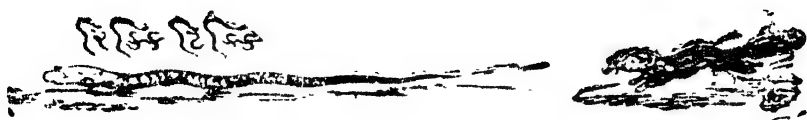
નાગણ બોલી : ઘરમાં કોઈ હશે નહિ, ત્યારે
એ ચાલ્યો જશે. તે વેળા બાગમાં આપણુંજ રાજ

ચાલશેને ? માટે ગુપચૂપ અંદર પેંસો. જે મોટા માણસે ઘોળા સાપને માર્યો તેને સૌથી પહેલો ડંખ મારો. પછી બહાર આવી મને કહો, એટલે બંને મળી એ નોળકાનો કોળીયો કરી જઈશું.

નાગે પૂછ્યું : પણ માણસને માર્યાથી શો ફાયદો ?

નાગણ બોલી : કેમ વળી ? લાભ પૂરો—સોળ આનાનો. જ્યારે બંગલો ખાલી હતો, ત્યારે બાગમાં કીદા'ડે નોળીયો હતો ? બંગલો ખાલી રહેશે, ત્યાં સુધી આપણુંજ રાજ. વળી જીવારના ખેતરમાં આપણાં ઇંડાં ફુટે ત્યારે બચ્ચાંને બી શાન્તિ રહેશે. એ તો કાલે બી ફુટે. તેને પાછું રહેવાને એકાદું સાડું ઠેકાણું જોઈશે ને ?

નાગ બોલ્યો : હા, એ ઠીક વાત કહી. મને યાદ નહોતું. ચાલ ત્યારે; પણ હં, નોળીયાને મારવાની કંઈ જરૂર ? પેલી બાધ છે તેને ડંખું,

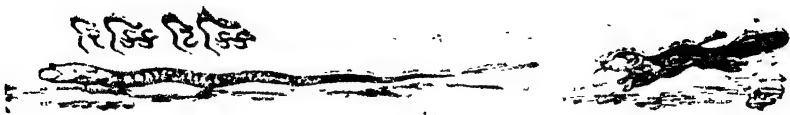

ને બને તો છોકરાને બી, ને પછી આવતો રહું.
એટલે બંગલો ખાલી થશે, ને નોળકો પણ જશે.

આ વાતચીત સાંભળી રિક્કિને આખે ડીલે
ઝાળ લાગી. એટલામાં મોરી વાટે નાગનું માથું
અંદર આવ્યું, ઉંચું થયું, ને ધીમે ધીમે એનું
ચાર હાથ લાંબું કાળું ઠંડું શરીર ! રિક્કિને ગુસ્સો
ભારે હતો. પણ એ બચંકર નાગ જોઈ તે જરા
ગભરાયો બી ખરો. નાગ કુંડાળું વળી થોડીવાર
ઉભો રહ્યો, ને પછી ધીમે ધીમે અંધારે રસ્તો
ખોળતો ચાલવા લાગ્યો. તેની બે આંખો ચમક
ચમક થતી રિક્કિકે જોઈ.

એણે વિચાર્યું : એને અહિં માંડે તો નાગણ
દોડી આવશે. ખુલ્લી જગામાં લટું તો લટ્બું
ભારી પડશે. હવે શું કરું ?

નાગ ડોલમડોલ થતો હતો. પછી પચપચ-
પચપચ શબ્દ સાંભળાયો. રિક્કિકે સમજ્યો : હં !

પેલા મોટા ઘડામાંથી નાગ પાણી પીએ છે.

નાગ મનમાં ને મનમાં બોલ્યો: હં, પેલા ધૂળેટિયાને માર્યો ત્યારે ઘરઘણી પાસે લાકડી હતી. હજુયે લાકડી તો હશે, પણ સહવારે મ્હોં ઘોવા અહિં આવશે, તે વેળા લાકડી નહિ લાવે. ત્યાં સુધી એની રાહ અહિં જાઉં.

પછી જરા મોટેથી કહે: સાંભળો છ કે નાગણુ-રાણી, સહવાર સુધી હું અહિંજ બેઠો છું.

બહારથી જવાબ ન આવ્યો. રિક્કિક સમજ્યો કે નાગણુ ચાલી ગઈ છે. નાગ ઘડાની આસપાસ ગુંચળું વિંટળાઈ બેઠો. રિક્કિક તો પડીજ રહ્યો—જાણે મડદું ન હોય, તેમ.

(૧૦)

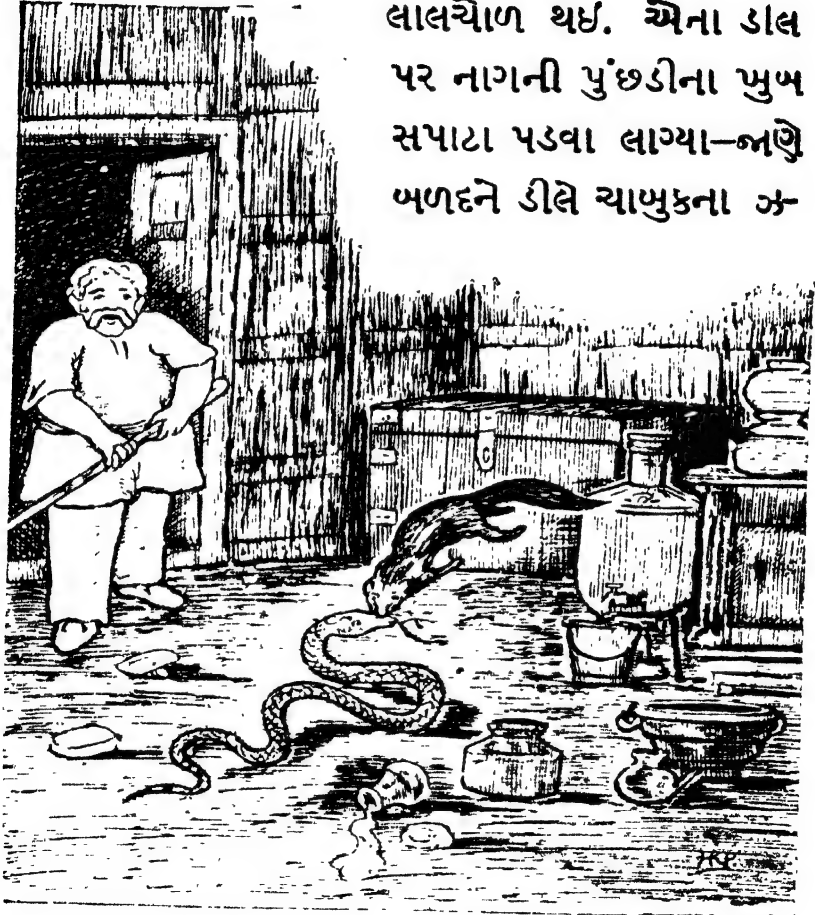
એમ ને એમ કત્તાક ગયો. પછી રિક્કિક જરા ટટાર થયો. ધીરેથીજ, અવાજ વિના, એણે ઘડા બજી ચાલવા માંડ્યું. નાગ ઉંઘતો હતો. રિક્કિકએ

નજર નાંખી, કે બચકું ક્યાંથી ભરવું ?

એ મનમાં ઘોલ્યો: પહેલે કૂદકે એની પીઠ ન ભાંગે તો તો લઢવું પડે; ને લઢવું કંઈ સહેલ નથી. ફેણની નીચેનો ભાગ તો બહુ મોટો છે, ત્યાં બચકું ભરવું મુશ્કેલ. ને પુછડે બચકું ભરું તો તો એ જાગીને કૂદી ઉઠે.

છેવટે નકકી ક્યું કે માથા પર જ બચકું ભરવું, ને એકવાર માથું લાગમાં આવ્યું, કે પછી છોડેજ કોણ ?

માથો ઠેકડો. નાગનું માથું ઘડાથી થોડે દૂર જમીન પર હતું. તેના પર દાંત મારી એ માથા પર જ ચઢી બેઠો. એક મિનિટ એને મળી. તેમાં એણે પોતાનું કામ ક્યું. પછી તો જેમ કુતરો ઉંદરને ઉછાળે, તેમ નાગ ઉછળવા લાગ્યો ને રિક્કિને ઉછાળવા લાગ્યો. આમ ઝપેટા મારે, તેમ ઝપેટા મારે; પણ રિક્કિ માથું છોડે શાનો ? એની આંખો

લાલચોળ થઇ. એના ડાલ
પર નાગની પુંછડીના ખુબ
સપાટા પડવા લાગ્યા—જાણે
બળદને ડીલે ચાખુકના ઝ

પાટા. પણ એ તો ચોંટેલો જ રહ્યો. એણે માથું ન છોડયું. ત્રાંખાનો લોટો એ બેની લઢવાડમાં ગબડી ગયો. સાબુદાન ઉડીને દૂર પડ્યું. ને ત્રાંખાકુંડી બી ખડખડવા લાગી. પણ રિક્કિને થયું, આમ તે કેટલાક ઝપેટા ખાવા? એણે દાંત સખત ભીડાવ્યા. મરીશ, પણ દાંત ઢીલા નહિ કરું. રિક્કિને ખુબ વાગેલું—ખુબ વાગતું હતું. એનું આખું ડીલ દુઃખતું હતું. જાણે હાથપગ હમણાં તૂટી પડશે. એટલામાં ફડાકતડાક્ એવો અવાજ સંભળાયો—ખરાખર પાછળથી. પછી કોઈકે લાકડી વડે એને ઘસડી કાઢ્યો. એ પડ્યો ને બેભાન થઈ ગયો. એનું આખું શરીર બળતું હતું.

ત્રાંખાકુંડી ખખડવાથી નસરવાનજી શેઠ જાગી ઉઠેલા. એમની ઉંઘ નહિ તો બી કૂતરા જેવીજ. જરા અવાજે જાગી ઉઠે. લાઠી લઈને નહાવાની ઝારડીમાં તે દોડ્યા. એક બે ઝપાટે નાગને પૂરો

રિક્કિ રિક્કિ

કર્યો ને પછી રિક્કિને લાકડી વડે ખસેડી નાખ્યો.
આંખ મીંચીને રિક્કિ પડી રહ્યો. એને
લાગ્યું: જાણે હું મરી ગયો. પણ એટલામાં તો
એને કોઈકે ઉંચક્યો ને બાલ સંભળાયા: સાં-
ભળ્યું કે? આ નોળીયે ફરી આપણા સૈના જીવ
ખચાવ્યા. નાનકડો નોળીયો, પણ કેવો બહાદુર!

માંયજી ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. આવો મોટો
નાગ પડેલો જોઈ તેમનાથી તો અરરરર થઈ ગયું.
નાગની દશા એમણે જોઈ. તે પણ બાલ્યાં: આ
બાપ રે! આ ઘરમાં આવો સાપ!

રિક્કિને છૂટો મૂક્યો. તે ધીરે ધીરે સોલીની
પથારી પાસે ગયો ને બહારજ પડી રહ્યો. વચ્ચે
વચ્ચે એ આજસ મરડે ને ખાતરી કરે કે ના, હું
જીવતો છું!

(૧૧)

સહવારે એ જાગ્યો. એનું ડીલ આખું દુઃખતું

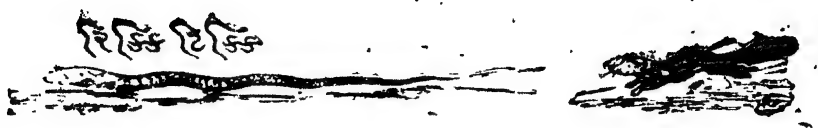

હતું. તોયે શું? એના હરખનો પાર નહોતો. નાગને માર્યો, એ કંઈ જે તે કર્યું? પણ હવે?

હવે નાગણ સાથે લઢવું પડશે, એ એને સાંભર્યું. એક નાગણ પાંચ નાગથી બી ભારે. ને પાછાં પેલાં એનાં ઇંડાં? તેની ખખર લેવાની હતી. તે ક્યારે ફુટે એની શી ખખર? ચાલો, ચાલો ચકલાભાઈને જઈને વાત તો કરીએ.

એમ ધારી, કંઈ ખાધા કર્યા વિના રિક્કિ-ભાઈ તો દોડ્યા પેલા ઝાડ પાસે. ત્યાં તો ચકલીની ચીચીયારીથી બધો શોર મચી ગયેલો. ચકલીને હરખ માતો નહોતો. નાગ મુઓ છે એ ખખર આખા બાગમાં ફરી વળેલી. કેમકે ભંગીયણને તેના કકરા લઈ જતી બધાંએ ભેધ હતી.

રિક્કિને ગુસ્સો ચઢ્યો: અલ્યાં મુરખાંઓ! એમ ગાવા શું મંડી પડ્યાં? આ તે ગાવાનો વખત છે?

પણ સાંભળે કોણ ? ચકલો તો ગાવા લાગ્યો:

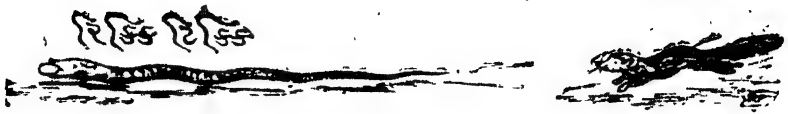
નાગ મૂચો રે નાગ મૂચો
હવે તો સરવે સુખે સૂચો
રિક્કિભાઈની બહાદુરી
રિક્કિભાઈની બલિહારી
નાગ મૂચો રે નાગ મૂચો
હવે તો સરવે સુખે સૂચો

રિક્કિએ તો ભરિયું બચકું
શેઠ મારી લાઠી
નાગભાઈ તો ઠાર થયા ને
નાગણુ જાશે નાઠી.

હવે મારાં બચ્યાં ને મારશે તે કોણ ?
હવે મારાં કીકલાંને ખાશે તે કોણ ?

આવોરે ભાઈઓ તાળી આપો
નાચો ફૂટો ને સર આલાપો
નાગ મૂચો રે નાગ મૂચો.

ચોમેર બરાબર નજર કરી રિક્કિ બોલ્યો:
અલ્યા, હવે જરા મુંગો રહેશે ?....પછી ધીમેથી

કહું: એ બધું તો ખરું, પણ નાગણ ક્યાં છે ?
પણ ચકલાભાઈ તો સાંભળેજ શેના?—

નહાવાની તો ઓરડીમાં
નાગણભાઈ જટ પેંઠા

રિશ્તિભાઈએ કરી બહાદુરી
નાંખ્યા એને હેઠા

ઘરવાળાનો પડીયો ફટકો
થયા નાગભાઈ પૂરા

ભંગીયણ તો ટાપલામાં નાંખી
લઈ ગઈ એના ચૂરા

નાગ મૂઓ રે નાગ મૂઓ

હવે સરવે સુખે સૂઓ

રિશ્તિભાઈ કેવા થરવીર !

એના ગીત ગાઓ સૌ વીર !

રિશ્તિભાઈનો જય ! રિશ્તિભાઈનો જય !

ચકલો તો ગાયન ગાય ને કુદે.

(૧૨)

રિક્કિને ભારે ગુસ્સો ચઢ્યો. તે કહું: તારા

માળામાં અવાતું નથી, શું કહું? અવાય તો હુંજ તારા બચ્ચાંની ડોકી મરડું. તને વખત કવખતનું બાન નથી. હવે જરા છાનો રહે. તું તારે ઉપર મઝા કરે છે. અહિં અમારે કેટલું લઢવું પડે છે તેની શી ખબર? જરા છાનો રહે છાનો.

ચકલો હવે ધીરો પડ્યો. તે બોલ્યો: બહાદુર રિક્કિની જે! લ્યો, છાનો રહું. બોલો, શું કહો છો નાગમારણ?

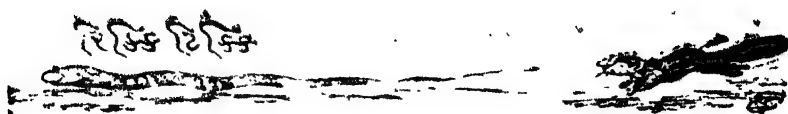
નાગણ ક્યાં છે?

ઓહોહો! ખૂણે રહી. પેલા તબેલાની પાસે મોરી આગળ બેઠી બેઠી રહે છે!

મારા રિક્કિલાઈની જે, રિક્કિલાઈની જે,
એના દાંત ઘોળા છે, એના દાંત ઘોળા છે.

ચુલામાં જાય મારા દાંત! તું વાત કરને.
એ એનાં ઈડાં ક્યાં રાખે છે?

ઓહો! પેલો ખૂણે કરો છે ને-તેના ઉપર,

આખો દહાડો તડકો રહે છે ત્યાં, ખુણામાં. જુ-
વારના ખેતરમાં કેટલાય દહાડાથી ઇંડાં ત્યાં સં-
તારેલાં છે.

તેં અત્યાર સુધી મને કહ્યું કેમ નહિ ?
એટલું જાન ન મળે ! કરાને ખુણે, કેમ ?

હા, તે તમે ખાધ જશો ?

ના, ના. ખાય તે શું ? જે રે અલ્યા ચકલા,
તારામાં અકકલનો છાંટો નથી. લવારો ના કર.
જ, તું જુવારને ખેતરે જ. જાણે તારી પાંખ
ભાંગી હોય એમ પડી જ ને તરફડીયા ખા.
નાગણને તારી પાછળ પાછળ દોડાવ. તે આમ
આવશે, એટલે હું ત્યાં જઈશ; સમજ્યો ? હમણાં
જઈં તો મને તે જોઈ જાય ને ?

ચકલામાં ઝાઝી અકકલ ન મળે; એકી વેળા
એકજ વાત સમજે, ખીજું નહિ. એ એટલું
જાણે કે જેમ મારા ઇંડાંમાંથી ખર્યાં નીકળે, તેમ

નાગણુનું બી. એને પહેલાં તો થયું, કે કુમળાં
બચ્ચાંને તે મરાય? પણ એની વહુ જરા હાં-
શિયાર હતી. ચકલી જાણે કે, નાગનાં ઇંડા એટલે
થોડે દહાડે નવા નાગ. એટલે ચકલીબાઈએ તો
પોતાનાં બચ્ચાં ચકલાને સોંપ્યાં ને પોતે ફૂડફૂડ
ઉડી ગયાં. કહેતા ગયાં, કે તારે નાગ મર્યાનું
ગીત ગાવું હોય તો ગાજે. પંખી તેમાં શું?
ચકલાચકલી માણસ જેવાં જ તો !

તે તરફ જઈ નાગણુની સામે થોડે દૂર
જઈ ચકલી બાઈ તો પાંખો ફૂડાવતાં પડ્યાં.
ચીચીયારીઓ પાડી; ઓ રે બાપરે ! મારી પાંખો
ભાંગી ગઈ રે ! ઓ મારી પાંખો ગઈ ! મૂઆ
છાકરા, શીદને પથરો નાંખ્યો ? મેં તારું શું
બગાડ્યું ? ઓ રે હવે ઉડાશે તે કેમ રે ? એમ
ચીસો પાડે ને પાંખો જાણે ભાંગી ગઈ હોય એવો
દેખાવ કરે. જાણે મરણતોલ થઈ હોય ને ઉડાતું ન

હાથ, તેમ !

નાગણે બેથું, થોડે દૂર ઘાસ પર ચકલી પડી પડી તફડે છે, ને રડે છે. માથું ડાલાવી હૂસ હૂસ કરી તે બોલી: હં ! લુચ્ચી, હું આજ-ખું છું તને ! રિક્કિને મારવા હું દોડી ત્યારે તેંજ એને ચેતાવી દીધેલો. હવે બેઠ લે તારી વલ્લે. ઉભી રહે, લુચ્ચો ! એમ કહી એ તો જમીન પર ચાલતી ચકલી તરફ જવા લાગી.

ચકલી તો ચીંચી કરે: આ રે, એ પથરો શેણે માર્યો રે ! પાંખ ભાંગી રે !

ચાલ, બે તું મરતાં મરતાં બાણજે કે એ પથરો નાંખનારનેય હું સજ કરીશ. આજે રહવારે મારો ઘણી મૂંઝો, તે સાંજ પડતાં પહેલાં એ ધરના છોકરાને મારે, ત્યારેજ હું નાગણ ખરી.

ચકલીએ ધીમે ધીમે જમીન પર ઘસડાતાં ખસવા માંડયું. તે બેઠ નાગણ બોલી:

હવે નાસીને શું કરશે ? કંઈ પકડાયા વિના રહેવાની છે ! મારા તરફ જોતો ખરી, હમણું સપાટામાં પકડું, મૂરખી !

પણ ચકલીબાઈ પાકાં હતાં તો ! તે જાણે કે નાગણ તરફ જોયું કે મૂચા ! એની આંખની ચમક આગળ ઠરીજ જવાય. પછી આગળ ન ખસાય. એ તો પાંખ ફફડાવતાં ફૂટતાં રડતાં ઠેકડે ઠેકડે આગળ ચાલ્યાં, નાગણ પાછળ સડસડાટ દોડી.

(૧૩)

બાબુમાંથી રિક્કિને ખખર પડી ગઈ કે નાગણ આગળ ગઈ. ફૂદ્દ દઈને બાઈ તો તે બાબુ દોડ્યા. જુએ છે તો જુવારના ખેતરમાં રૂપ ઈંડાં પડ્યાં છે, કરાના ખુણામાં. ઈંડાં પર કોટલું નથી, ઘોળી પાતળી ચામડી છે.

રિક્કિ બાલ્યોઃ આહોહો ! ખરે ટાંકણે આવ્યો. એક દહાડો મોડું થયું હોત તો તાલ ખગડત.

[૪૭]

ઇંડાંની પાતળી ચામડીની અંદર નાના નાના સાપ ગુંચળા વળેલા દેખાયા. ઇંડું કુટે કે બહાર નીકળે. પછી તો માણસને ચ મારે, ને નોળીયાને ચ મારે. રિક્કિકચે તો ટપાટપ ઇંડાંને બચકાં ભરી ભાંગી ફેાડી નાંખવા ને બચ્યાંને કચરી નાંખવા માંડ્યાં. પાછી ખાતરી કરતો જાય કે કોઇ ફસકી તો નથી ગયું. એમ કરતાં કરતાં ફક્ત ત્રણ ઇંડા બાકી રહ્યાં. રિક્કિક તો મનમાંને મનમાં કુલાય. એટલામાં ચકલીનો સાદ સંભળાયો:

આવ રે રિક્કિક આવ, જલદી આવ, દોડતો આવ, ઉડતો આવ, ફલંગતો આવ ! સત્યાનાશ ! હું નાગણુને ધર બણી લઇ ગઈ. એ તો લુચ્ચી ધરમાં પેંઠી ! કોઇકને કરડી મારશે.

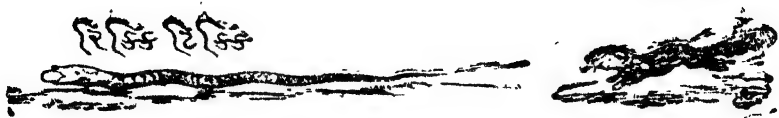
રિક્કિકચે ખરાખર સાંભળ્યું. તેણે ફડાક દબને બે ઇંડાં કચરી નાંખ્યાં. ને ત્રીજાને લીધું મ્હોંમાં. એમ કરતોકે એ તો દોડ્યો. દોટ મૂકી તે દેઠ

ઘોટલા પર. ને પછી ઘરમાં. સોલી, જમસેદ ને એમના બાવાજી ટેબલ પર ચહા પીવા બેઠેલા. પણ બધાં સડક! બધાંના ચહેરા ધોળા ફક્ક! ન બોલાય, ન ચલાય! સોરાબની ખુરશીથી સહેજ જ દૂર નાગણુ ડાલતી બેઠી છે. શુંચળું વાળ્યું છે. એ સહેજ ફૂદે, કે સોલીને ડાંખ મારે! સોરાબથી કે કોઈથી નહિ ઉઠાય કે નહિ નસાય! નાગણુ બોલે છે:

હં! મોટા માણસે નાગને માર્યા. પણ હવે બધાં બેસી રહેજે. ખસ્યાં તોયે મરશો ને ન ખસો તોયે મરશો. આજે તો ત્રણેને ભરખી ખાધશ. નાગનું વેર હું ના લઉં તો કોણ લેશે?

સોલી તો બિચારો બેભાન જેવો. એની આંખો એના બાવાજી તરફ! નથી મટમટતી, નથી ફરકતી. બાવાજી બોલ્યા: સોલી, બેસીજ રહેજે. હાલતો ના.

ઘોટલામાં રિક્કિ આવી લાગ્યો. તે બોલ્યા:

નાગણ, પાછી ફર. આવીજ મારી સામે, મેદાનમાં.

પણ નાગણ ન ફરી, આંખ બી ન ફેરવી. એ
તો બોલી: વખત આવે સૌ થશે. તારી સાથે પણ
હિસાબ કરીશ. હાલ તો જોઈ લે તારા લાડકાના
હાલ ! જાણે મુડદાંજ થયાં છેને ! જરા હલાય છે ?
હમણાં ડંખી લઉં છું.

રિક્કિ કહે: હવે ડંખી ખાવા વાળી, જરા
તારાં ઇંડાં તો જોઈ આવ !

(૧૪)

હે ?—નાગણ ચમકી. તેણે મ્હોં ફેરવ્યું. ઓ-
ટલા પર રિક્કિ દેખાયો. તેનાં મ્હોંમાં ઇંડું ! ના-
ગણને જાણે આખે ડીલે પરસેવો છૂટ્યો. ગુસ્સાભેર
તે બોલી: લાવ, લુચ્યા, મારે ઇંડું.

બંને ઓઠ વચ્ચે ઇંડું મજબૂત ઝાલી રિક્કિ
બેસી રહ્યો. તેની આંખો લાલચોળ હતી. તે
બોલ્યો: એક ઇંડાની કિંમત જાણે છે ? કાળા ના-

ગનું બચ્યું ! ને તેમાંય આ તો છેલ્લું ! તારા
કુળનું છેલ્લું ! ખીનું તો જીવારના ખેતરમાં
એ.....કીડીઓ ખાય.

બચ્યાંની વાત આવી ત્યાં નાગણ સઘળું
ભૂલી. આ છેલ્લું જ ઈંદું ? બસ, બધાં ગયાં !
એનું માથું ભમી ગયું. નસરવાનજી શેઠ ચેત્યા.
તેમણે ઝડપ મારી સોલીને હાથ પકડી ટેબલ પરથી
ખેંચી લીધો. ચહાના પ્યાલા રકાખી ગબડી ગયાં.
ફડાફ્ દધને ફુટી ગયાં.

રિક્કને ટાંટીયે જોર આવ્યું. તે બોલ્યો:
આવી જ, આવી જ, આવી જ ! હવે સોલીને
ભો નથી ! કાલ રાતે નાગને કોણે ભરખ્યો ? એ
તો હું ! હું ! હું !

ચારે પગે ફાળ મારી એ ફરી બોલ્યો: તિડીંગ
તિડીંગ તિડીંગ ! નાગને મારનારો હું ! આહો,
મને ફેટલા ઝપેટા પડ્યા, પણ બચકું હું છોડું ?

હું રિક્કિ ટિક્કિ ! મોટા માણસે લાકડી મારી પણ તે પહેલાં તો એ મરી ગયેલા ! કોણે માર્યા ? મેં—રિક્કિ ટિક્કિ ચક્ચકે ! ચાલ, આવી જ, નાગણ ! તને તારા નાગ પાસે પહોંચાડી દઉં.

નાગણ ગભરાઈ સોલીને મારવાનો લાગ ગયો. ઇંડું એનું રિક્કિકના મ્હોંમાં. તે માથું નમાવી બોલી : ચાલ, રિક્કિ, મારું ઇંડું આપી દે. મારું છેલ્લું ઇંડું દઈ દે. એટલે ચાલી જઈ પછી કદીય ન આવું.

હાં હાં હાં ! પણ તને જવાજ દે કોણ ? એ તો જ્યાં નાગ, ત્યાં જ તું ! આવની, અચ્છી રીતે લઢીએ.

રિક્કિકની આંખો જણે ભડભડ સળગે. એ નાગણની આસપાસ નાચે ને ફરે—એટલે દૂર, કે ઝપેટામાં ન અવાય. છતાં નાગણે માર્યા ઠેકડો. રિક્કિક પણ કુદો. એમ બેયાર ઠેકડા માર્યા. ના-

ગણના ઝપેટા નકામા ગયા. ટેબલ સાથે અથડાયા.
રિક્કિ ગોળ ગોળ ફરે. તેમ તેમ નાગણ પણ ફરે.
બંને સામસામાં મોંઢાં રાખે.

(૧૫)

એમ કરતાં રિક્કિ પેલા ઇંડાની વાત ભૂલ્યો.
એના મ્હોંમાંથી તે પડી ગયું ને એ દૂર નીકળી
ગયો. ફરતાં ફરતાં નાગણ દોડી તે તરફ, ઇંડું મ્હોંમાં
લાધું ને મૂકી દોટ. જાણે તીર છૂટ્યું. જાણે પવન
છૂટ્યો. પછી તો આગળ નાગણ ને પાછળ રિક્કિ !
નાગણ જય પવન વેગે, રિક્કિ જાણે પાંખે ઉડે !
રિક્કિ સમજ્યો: જો જવા દીધી તો બધું ધૂળ.
નાગણ ધાસ તરફ દોડી. ત્યાંથી ઝાડી તરફ ગઈ.
ચકલો તો બેઠો બેઠો ગાયાં કરે. પણ ચકલી
એવી મૂરખ નહોતી. નાગણને દોડતી જતી
એણે જોઈ. એણે ઉડીને નાગણના માથા પર પાંખો
ફેંડાવી. ચકલો બબુચક. નહિ તો બે મળી ના-

ગણને ત્યાંજ અટકાવત. પણ ચકલીએ ઠીક કર્યું.
નાગણના માથા પર ફફડાટો થાય, ને નાગણ
ગમરાય. નાગણ અચકી. સહેજ ઉભી. પાછી દોડી.
ત્યાં તો રિક્કિ આવ્યોજ છે. નાગણ દરમાં પેંઠી.
એ દર ઉંદરનું, તેમાં નાગનાગણ બંને રહે. પણ
નાગણ પૂરી પેંસે ત્યાં તો રિક્કિએ કામ કીધું.
નાગણની પૂંછડી પકડી લીધી. પછી પાછળ
પાછળ પેંસવા ગયો. નાગના દરમાં જવું એટલે
શું? નોળીયાથીએ ન બને! દરમાં અંધારું
ઘોર. રિક્કિ તો પૂછડું સખત પકડી બેઠો.

(૧૬)

દર પરનું ઘાસ હાલતું નથી, એવું બેઠ
ચકલો બોલ્યો: બસ! વીર રિક્કિ મરાયો! હવે
એના રાજ્યા ગાઉં. હવે કંઈ નાગણ એને છોડે?
એ તો હવે ગયો! હાય રે રિક્કિ!

ચકલાએ તો જાણે રડવા માંડ્યું. રડે રડે ને

રિક્કિ રિક્કિ

ગાતો જાય. એમ કરતો કરતો એ નાગણના દર તરફ આવ્યો. ત્યાં તો ઘાસ હાલી ઉઠ્યું? રિક્કિકનું મ્હોં ખહાર આવ્યું. કાદવવાળું, ધૂળવાળું ગન્દુ ગન્દુ! ધીમે ધીમે એ ખહાર આવ્યો. ચકલો તો ચમકીને થંભી ગયો! રિક્કિકએ ડીલ ફેંકીડાવ્યું. વાળ ખંખેર્યા. ધૂળ ઉડાડી. ખગાસું ખાધું. પછી ખોલ્યો: ખતમ! નાગની પાછળ નાગણ ગઈ! નાગણ ગઈને ખચ્યાં ગયાં! ખધાં ખતમ! હવે નાગણ ખલાસ!

કીડીઓની રાણી દૂરજ બેઠી હતી. તેણે વાત સાંભળી. પોતાનું લશ્કર લઈ તે દર તરફ ઉપડી અને અંદર ધસારો કર્યો.

ઘાસની ઉપર તડકામાં રિક્કિક પડ્યો. ફૂકડું વાળીને પડ્યો. થાકીને લોથપોથ થયેલો ઉઘી ગયો. ઉંઘ્યો, ઉંઘ્યો તે ઠેઠ સાંજ સુધી. જ્યારે જાગ્યો ત્યારે સુરજ આથમી ગયેલો.

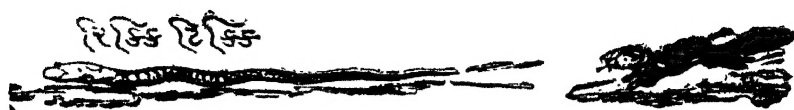
નગીને બગાસું ખાધ તે બોલ્યોઃ ચાલ, હવે
ઘેર નહિં. કંસારીને કહી દઉં કે નાગણુ મરી ગઇ
એમ બધાં પંખીને જણાવી દે.

કંસારી એટલે કાસદ. આખા બાગની ખબર
તે રાખે. ઝુમઝુમ કરતી બોલ્યા કરે. સૌને સંભ-
ળાવતી કરે.

રિક્કિ ઉપડ્યો. થોડે દૂર ગયો ત્યાંજ કાને
પડ્યું. ઝમ ! ઝમ ! ઝફ ! ઝમ ! નાગ મૂચો છે !
ઝમ ! નાગણુ પણ ગઈ, ઝમ ! ઝમ ! ઝફ ! ઝમ !

બાગનાં બધાં પંખીડાં હરખે ગાવા લાગ્યાં.
ફૂદવા ને ફૂડફૂડવા લાગ્યાં. દેડકાબાઈ તો ખુશ
ખુશ ખુશ ! તેણેય ગાણું ચાલુ કર્યું. નાગ નાગણુ
તે કંઈ એછાં પીડતાં ?

રિક્કિ ઘેર પહોંચ્યો, ત્યાં તો સોલીના બા-
વાજીએ એને જોયો. માંયજીએ બી જોયો. બાવાજીએ
ઉપાડી લીધો. બંને રડી પડ્યાં. તેમને હરખનાં

આંસુ આવ્યાં. રિક્કિ ટિક્કિ ! તેં સૈનો જન
બચાવ્યો, રિક્કિ ટિક્કિ !

રિક્કિને તો ભાતભાતનાં ભોજન મળ્યાં.
ખાય તે કેટલું ?

રિક્કિ માટે ખાસ પથારી સોલીની બેડાબેડ.
સોલી તો એને ખાંધે લઇને નાચ્યો ! રાત પડી.
બધાં જમ્યાં. માંયજી નોળીયાને બતાવી બોલ્યાં:
આજે એણેજ આપણને બચાવ્યાં ! આપણે એનાં
કેટલાં દેવાદાર ?

પણ રિક્કિને તે ઉંઘ કેવી ? નોળીયાની
ઉંઘ કૂતરા જેવી. આ સાંભળી એ કૂદી ઉઠ્યો.
બોલ્યો: રિક્કિ ટિક્કિ ટક ચક્ ! રિક્કિ ટિક્કિ ટક
ચક્ ! ખડીશો માં, ડરશો માં. સાપ બધાયે મરી
ગયા, નાગ બધાયે ખતમ થયા. ને હોય તોયે
શું ? હું બેઠો છું ને ! રિક્કિ ટિક્કિ ટક ચક્ !

બાલોઘાનમાલાના કાયમ

ગ્રાહક બનો

ધણી બાળુએથી આ માલાના કાયમી ગ્રાહક બનવા માટે પૂછપરછ આવ્યા કરે છે. તેથી એવો નિયમ કર્યો છે કે જે કોઈ બાધ યા બહેન રૂ. ૪ અમારે ત્યાં અનામત મુકશે તેને અનામત મળ્યાની તારીખ પછી બહાર પડતાં પુસ્તકો નિયમિત રીતે મળશે. અનામત મુકવાનો લાભ એ છે કે પુસ્તકોનું ટપાલ ખર્ચ સંસ્થા ભોગવશે અને ગ્રાહકને છાપેલી કિંમતે ધરખેઠાં ચોપડી મળશે. આ રીતે મુકેલી રકમનો બરાબર હિસાબ રખાશે અને રકમ પૂરી થતાં ગ્રાહકને ખબર આપી વધુ નાણાં મંજાવી લેવાશે. આમાં કોઈ જાતની દાખલ રી કે કશું નથી. છેક ઝોછી કિંમતની ચોપડીઓ હશે તો બે બે ત્રણ ત્રણ સાથે મોકલાવી દેવાશે. વરસના ગાળામાં રૂ. ચારથી વધુ લાગત ગ્રાહકને આવશે નહિ પણ ચોપડીઓ અમુક આંતરે બહાર પડેજ, એવો કંઈ નિયમ નથી. અનામત મળ્યા પહેલાંનાં પુસ્તકો ગ્રાહકને જોઈશે, તો પૂરી કિંમતે અપાશે. પણ બધાં સાથે લેશે તો વળતર કાપવામાં આવશે. આજેજ મનીઓડર કરે.

નવા યુગનાં રમકડાં

સેટ ૧ હો

૧ ટોલ્સ્ટોયની ત્રણ વાતો	૦-૫-૦	૨૬ ગધેડાનું રાજ	૦--૧
૨ બકુલ	૦-૬-૦	૨૭ રમકડાંની કુકાન	૦--૧
૩ બિરબલનો બન્ધુ	૦-૮-૦	૨૮ બકુલ જમડી	૦-૧
૪ મૂરખરાજ (ટોલ્સ્ટોય)	૦-૮-૦	૨૯ મકનો મસ્તાનો	૦-૧
૫ નીલમ	૦-૬-૦	૩૦ બંગાળી બિરબલ	૦-૬
૬ બીખ અને યુધિષ્ઠિર	૦-૪-૦	કુલ ૮-૦-૬ ને બદલે આખિ	
૭ બાળવિહાર (૧)	૦-૧૨-૦	લેનારનેડા રા.માં ફેન્સી બાકસ	
૮ જયબજરંગ	૦-૬-૦	પોરટેજ રા. ૧૧. સ્ટેશનવાળા :	
૯ વાઘોનું વન	૦-૪-૦	રેલ્વે પાર્સલ સરતું પડે.	
૧૦ બકુલ હાર	૦-૪-૦	સેટ બીજો:	
૧૧ બરફીપુરી	૦-૪-૦	૧ બલબલમણિ	૦)-
૧૨ સોનાકુમારી	૦-૪-૦	૨ સવાકાની આપવીતી	૦)-
૧૩ તોફાની ટીપુડો	૦-૬-૦	૩ ખોટી ખોટી વાતો	૦૧
૧૪ કચુંબર	૦-૩-૦	૪ સિયાઈઢાઢા	૦)૧૧
૧૫ ધૂપસળા	૦-૪-૦	૫ મધપૂડો	૦૧૧
૧૬ બાળવિહાર (૨)	૦-૬-૦	૬ કોલસાકાકા	૦૧
૧૭ મોતીના ઢાણા	૦-૫-૦	૭ સખરસ	૦)૧
૧૮ એક હતો કૂતરો—	૦-૪-૦	૮ કીર્તિસ્તંભ	૦૧
૧૯ ફેરીનાં બચ્ચાં	૦-૩-૦	નવી આપડીઓ તૈયાર થાય છે.	
૨૦ નવનીત	૦-૩-૦	મોટા બાળકો-કુમારો	
૨૧ મેઘધનુષ	૦-૪-૦	બલિહાન	
૨૨ મિયાઉ	૦-૧-૦	બ્રહ્માંડનો બેઠ	
૨૩ હાથી ધમધમ ચાલે	૦-૧-૦	પારસમણિ	
૨૪ બાળ ડાયરી	૦-૩-૦	ગીતાંજલિ	
૨૫ ચોપગાંની ચતુરાઈ	૦-૪-૦	પાંડવગુપ્તનિવાસ	
		ખાંચણા	
		નીતિધર્મ	

ગાંડીન

